

Ks. Bogdan Zbroja (PAT, Kraków)

„Dym” w Apokalipsie

Czytając Księgę Apokalipsy św. Jana widzimy w niej szereg wizji i symboli. Na szczególne zainteresowanie zasługuje apokaliptyczny obraz zniszczenia i pożogi. Wśród wielu zjawisk na jedno z pierwszych miejsc wysuwa się „dym” – „καπνὸς, ὁ; -οῦ”

W niniejszym artykule zostanie zaprezentowane terminologiczne tło związane ze słowem „καπνὸς, ὁ; -οῦ”, następnie, w świetle kontekstu biblijnego, postaramy się odczytać *apokaliptyczne* znaczenie analizowanego słowa.

Terminologia

Przygoda z biblijnym „*dymem*” rozpoczyna się już w *Pięcioksięgu* (Wj 19,18), a kończy w Apokalipsie św. Jana (Ap 19, 3). W świetle Biblii spotykamy termin „καπνὸς, ὁ; -οῦ”, który oznacza zwyczajny dym, rozumiany jako efekt spalania¹. Spotykane jest także tłumaczenie badanego słowa jako *para, piana, pył wodny* lub *swądź*.

Jest on przedstawiony począwszy od obrazu wznoszenia się dymu do nieba (Wj 19, 18; Iz 34, 10)³, poprzez apokaliptyczny ‘ogień’ i ‘siarkę’ (np. Ap 9, 17.18) do innych znaczeń⁴. Szczególnie

¹ Por. R. Popowski, *Wielki słownik polsko-grecki Nowego Testamentu*, Warszawa 1994, s. 316.

² Por. O. Jurewicz, *Słownik grecko-polski*, t. I, Warszawa 2000, s. 490.

³ Por. W. Bauer, *Wörterbuch zum Neuen Testament*, Berlin-New York 1971, k. 796.

⁴ Por. H. Balz, G. Schneider, *Exegetisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, t. II, Stuttgart-Berlin-Köln-Mainz 1983, k. 615.

ważnym wydaje się obraz *dymu jakby z pieca* – „ὡς καπνὸς καμίνου”, który to zwrot pojawia się w obrazie epifanii Boga na Górze Horeb (Wj 19, 18) oraz w Apokalipsie (Ap 9, 2). Z tym że w *Objawieniu św. Jana* jest mowa o piecu *dużym* – „καμίνου μεγάλῃς”, o czym nie mówi Księga Wyjścia.

Jak przedstawia się zagadnienie „*dymu*” w panoramie innych ksiąg Biblii? Kontekstowe ujęcie, w myśl zaleceń Papieskiej Komisji Biblijnej⁵, pozwoli dopiero na, w miarę pełną, analizę danego terminu w odniesieniu do Pisma Świętego.

Kontekst biblijny

W greckiej Biblii (*Septuagincie*⁶ i NT) słowo „καπνὸς, ὁ; -οῦ” pojawia się 41 razy, z czego 28 w LXX⁷, a 13 razy w NT⁸. Nowy Testament, w porównaniu z *Septuagintą*, zawiera 31,70% wszystkich wystąpień w Biblii. Jak więc widać, prawie co trzecie wystąpienie badanego słowa znajduje się na kartach Nowego Testamentu. Zważywszy na dużo mniejszą objętość, trzeba stwierdzić,

⁵ *Interpretacja Pisma Świętego w Kościele* (tłum. K. Romaniuk), Poznań 1994, s. 74–75: „Tym, co się przyczynia do zagwarantowania Biblii jej wewnętrznej jedności wyjątkowej w swoim rodzaju, jest fakt wykorzystywania wcześniejszych pism biblijnych w później powstałych partiach Biblii. Autorzy natchnieni czynią do tego aluzję, gdy proponują «relektury», które rozwijają pewne aspekty znaczeniowe tekstu, niekiedy wyraźnie różniące się od sensu pierwotnego albo gdy wręcz cytują wcześniejsze teksty, po to, aby pogłębić ich znaczenie albo stwierdzić ich wypełnienie się w czasie”.

⁶ A. Rahlfs (wyd.), *Septuaginta – id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes*, Stuttgart 1979; (skrót: LXX). Źródłem tekstu oryginalnego dla Nowego Testamentu jest: E. Nestle, K. Aland (wyd.), *Novum Testamentum Graece*, Stuttgart²⁶ 1979; zaś dla tłumaczenia polskiego: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych. Opracował zespół biblistów polskich z inicjatywy benedyktynów tyńieckich*, Poznań³ 1980; (skrót: BT).

⁷ Por. E. Hatch, H. A. Redpatch, *A concordance to the septuagint and the other greek versions of the old testament*, t. II, Graz 1975, s. 718–719.

⁸ Por. R. Morgenthaler, *Statistik des Neutestamentlichen Wortschatzes*, Zürich³ 1982, s. 109.

że dla NT słowo „*dym*” jest ważniejsze niż dla LXX – mamy tu bowiem większą gęstość występowania analizowanego terminu w porównaniu do *Septuaginty*.

Oto jak przedstawia się precyzyjny obraz umiejscowienia naszego terminu w Biblii.

a. *Septuaginta*

Na kartach greckiego Starego Testamentu (LXX) termin „καπνός, ὄ; -οῦ” występuje 28 razy: Wj 19, 18 (2 razy); Joz 8, 20.21; Sdz 20, 38.40; 2 Sm 22, 9; 1 Mch 4, 20; Ps 18 [17], 9; 37 [36], 20; 68 [67], 3; 102 [101], 4; Prz 10, 26; Pnp 3, 6; Hi 41, 12; Mdr 2, 2; 5, 14; 11, 18; Syr 22, 24; Jl 3, 3; Na 2, 14; Iz 4, 5; 6, 4; 14, 31; 34, 10; 51, 6; 65, 5; Ejr 1, 20⁹. Poniżej przedstawione są miejsca *Septuaginty*, w których znajdujemy słowo „*dym*”.

Wj 19, 18: „τὸ δὲ ὄρος τὸ Σινα ἑκαπνίζετο ἄλλον διὰ τὸ καταβεβηκέναι ἐπ’ αὐτὸ τὸν θεὸν ἐν πυρὶ καὶ ἀνέβαινεν ὁ καπνός ὡς καπνός καμίνου καὶ ἐξέστη πᾶς ὁ λαὸς σφόδρα”¹⁰.

Księga Wyjścia, począwszy od rozdziału 19, traktuje o zawarciu przymierza pomiędzy Bogiem a Izraelem. W interesującym nas fragmencie ukazane jest zstąpienie Boga w ogniu na Górę Synaj, czego powodem jest powstanie *dymu jakby z pieca*. W tekście Wj 19, 18 słowo: „*dym*” służy do przedstawienia tajemnicy, w której obecny jest Bóg. Autor natchniony zastosował tu określenie: „*ὡς*” – *jak, jakby* – gdyż nie był w stanie bardziej precyzyjnie opisać zjawiska, które wymykało się spod ludzkiej zdolności poznawania.

Joz 8,20-21: „καὶ περιβλέψαντες οἱ κάτοικοι Γαι εἰς τὰ ὀπίσω αὐτῶν καὶ ἐθεώρουν καπνὸν ἀναβαίνοντα ἐκ τῆς πόλεως εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ οὐκέτι εἶχον ποῦ φύγωσιν ὡδε ἢ ὡδε καὶ Ἰησοῦς καὶ πᾶς Ἰσραὴλ εἶδον ὅτι ἔλαβον τὰ ἔνδρα

⁹ Por. E. Hatch, H. A. Redpatch, *A concordance...*, dz. cyt., k. 718-719. Wymienione i poddane analizie są tylko te miejsca *Septuaginty*, które są w kanonie – przyp. autora.

¹⁰ BT: „Góra zaś Synaj była cała spowita dymem, gdyż Pan zstąpił na nią w ogniu i uniósł się dym z niej jakby z pieca, i cała góra bardzo się trzęsła” – Wj 19, 18.

τὴν πόλιν καὶ ὅτι ἀνέβη ὁ καπνὸς τῆς πόλεως εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ μεταξὺ
λόμενοι ἐπάταξαν τοὺς ἀνδράς τῆς Γαι¹¹.

Po zdobyciu Jerycha (Joz 6) Jozue postanawia zdobyć miasto Aj. Jednakże, ze względu na świętokradztwo, którego dopuścili się niektórzy Izraelici (Joz 7, 19 n.), miasto nie zostało zdobyte. Po ukaraniu winnych. Następca Mojżesza, ponownie wyprawia się przeciwko Aj. Tym razem wyprawa kończy się sukcesem – miasto zostaje zdobyte – a „dym”, który unosi się ze spalonego Aj, stanowi sygnał dla wojsk Jozuego – uderzają na walczących z nimi żołnierzy przeciwnej armii. Tu „dym” jest znakiem zwycięstwa nad wrogami oraz sygnałem do ataku na pozostałych wrogów Izraela.

Sdz 20, 38: „καὶ σημεῖον ἦν τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ μετὰ τοῦ ἐνέδρου τῆς μάχης ἀνεύγκαι αὐτοὺς σύσσημον καπνοῦ ἀπὸ τῆς πόλεως¹².

Sdz 20, 40: „καὶ τὸ σύσσημον ἀνέβη ἐπὶ πλείον ἐπὶ τῆς πόλεως ὡς στῦλος καπνοῦ καὶ ἐπέβλεψεν Βενιαμὴν ὀπίσω αὐτοῦ καὶ ἰδοὺ ἀνέβη ἡ συντέλεια τῆς πόλεως ἕως οὐρανοῦ¹³.

Księga Sędziów w rozdziale 20 stanowi swoistą ‘kalkę’ Księgi Jozuego 8, 20–21 (zob. wyżej). Także tutaj Izraelici atakują i zdobywają miasto: Gibea Beniaminitów. „Dym” spełnia tę samą funkcję: staje się znakiem zniszczenia miasta wrogów i zachęca do ataku na pozostałych żołnierzy przeciwnika.

2 Sm 22,9: „ἀνέβη καπνὸς ἐν τῇ ὄρηι αὐτοῦ καὶ πῦρ ἐκ στόματος αὐτοῦ κατέβηται ἀνθρακες ἐξεκαύθησαν ἀπ’ αὐτοῦ¹⁴.

Dawid – król Izraela, po zwycięstwie nad wszystkimi wrogami, wygłasza pieśń dziękczynną (2 Sm 22, 2–51), podczas której

¹¹ BT: „Gdy zaś obejrżeli się ludzie z Aj, spostrzegli, jak dym podnosi się z miasta ku niebu. Nie było można uciekać w tę lub tamtą stronę, a tymczasem lud, który uciekał na pustynię, zwrócił się przeciw ścigającym. Skoro Jozue i cały Izrael ujrzeli, że ludzie z zasadzki zajęli miasto i że dym z miasta wznosi się w górę, odwrócili się i uderzyli na ludzi z Aj” – Joz 8, 20–21.

¹² BT: „Mężowie bowiem izraelscy umówili się z tymi, którzy byli ukryci w zasadzce, że mieli oni z miasta wypuścić dym jako znak” – Joz 20, 38.

¹³ BT: „Lecz gdy słup dymu zaczął się unosić z miasta jako znak, Beniamin się obrócił i zobaczył – a oto płomień z całego miasta wznoszą się ku niebu” – Sdz 20, 40.

¹⁴ BT: „Unióśł się dym z Jego nozdrzy, a z Jego ust – pochłaniający ogień: od Niego zapaliły się węgle” – 2 Sm 22,9.

wielbi Boga. Dla Dawida „*dym*”, który wychodzi z nozdrzy Najwyższego, jest obrazem Jego potęgi i mocy. Nieskończony Bóg jest jednocześnie bliski – zstępuje na ziemię, by chronić swój lud (w. 16 n.).

1 Mch 4,20: „καὶ εἶδεν ὅτι τετρόπωνται καὶ ἐμπυρίζουσιν τὴν παρεμβολὴν ὃ γὰρ καπνός ὁ θεωρούμενος ἐκφάνιζεν τὸ γεγονός”¹⁵.

W Pierwszej Księdze Machabejskiej znów powracamy myślą do Księgi Jozuego i Księgi Sędziów (zob. wyżej). Także tu „*dym*” jest znakiem zwycięstwa nad wrogiem. Różnica jest jednak taka, że w 1 Mch 4,20 jest mowa o „*dymie*”, który unosił się ze spalonego obozu (*παρεμβολή*) wrogów Izraela, w poprzednich zaś księgach (Joz i Sdz) mowa była o spalonym *mieście* (*πόλις*).

Księgi historyczne *Septuaginty* zawierają 8 miejsc, w których znajdujemy termin: „*καπνός, ὁ; -οῦ*”. Trzykrotnie spotykamy analizowany termin wraz z rodzajnikiem „*δ*” (Wj 19, 18; Joz 8, 21 oraz 1 Mch 4, 20). Dwukrotnie (Wj 19,18 oraz Sdz 20,38) można dostrzec określenie „*ὡς*”¹⁶, które stosuje apokaliptyka w odniesieniu do wizji czy symboli¹⁷.

Ps 17, 9: „ἀνέβη καπνός ἐν ὄρηι αὐτοῦ καὶ πῦρ ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ κατεφλόγισεν ἄνθρακες ἀνιψθήσαν ἀπ’ αὐτοῦ”¹⁸.

Ps 36, 20: „ὅτι οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀπολοῦνται οἱ δὲ ἔχθροὶ τοῦ κυρίου ἔμα τῷ δοξασθῆναι αὐτοὺς καὶ ὑψωθῆναι ἐκλιπόντες ὡσεὶ καπνός ἐξέλιπον”¹⁹.

Ps 67, 3: „ὡς ἐκλείπει καπνός ἐκλιπέτωσαν ὡς τίκεται κηρός ἀπὸ προσώπου πυρός οὕτως ἀπόλουντο οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀπὸ προσώπου τοῦ θεοῦ”²⁰.

¹⁵ BT: „Zobaczył on, że swoi pouciekali, a obóz spalony. *Dym* bowiem, który się unosił, jasno ukazywał to, co się stało” – 1 Mch 4, 20.

¹⁶ Por. R. Popowski, *Wielki Słownik...*, dz. cyt., s. 669–671.

¹⁷ Por. A. Jankowski, *Apokalipsa. Wstęp. Przekład z oryginału. Komentarz*, Poznań 1959, s. 73.

¹⁸ BT: „Umógł się *dym* z Jego nozdrzy, a z Jego ust – pochłaniający ogień: od niego zapalily się węgle” – Ps 18, 9.

¹⁹ BT: „Występnymi natomiast poginą; wrogowie Pana jak krasa łak zwiędną, jak *dym* się rozwiewą” – Ps 37, 20.

²⁰ BT: „Rozwiewają się, jak *dym* się rozwiewa, jak wosk się rozpltywa przy ogniu, tak giną przed Bogiem grzesznicy” – Ps 68, 3.

Ps 101, 4: „ὅτι ἐξέλιπον ὡσεὶ καπνός αἱ ἡμέραι μου καὶ τὰ ὄσπᾶ μου ὡσεὶ φρύγιον συνεφρύγησαν”²¹.

Termin: „καπνός, ὁ; -οῦ” występuje czterokrotnie w Księdze Psalmów. Psalm 18 [17] jest porównywalny przez egzegetów z 2 Sm 22, 2-51 (zob. wyżej). W Psalmach 37 [36], 20 i 68 [67], 3 jest mowa o ludziach występnych – wrogach Boga, którzy znikną, jak rozwiany „dym”. W Psalmie 102 [101], 4 główny bohater skarży się przed Bogiem na znikomość i kruchość swego życia, które przemija jak rozwiewający się „dym”

Prz 10, 26: „ὡσερ διψαῖ ὁδοῦσι βλαβερόν καὶ καπνός ὁμμασιν οὕτως παρανομία τοῖς χρωμένοις αὐτήν”²².

Księga Przysłów zawiera różne sentencje mądrościowe. Wśród nich autor porównuje leniwego człowieka do octu i dymu. Człowiek leniwy jest tak niemiły i przykry, jak „dym” dla oczu.

Pnp 3, 6: „τίς αὕτη ἡ ἀναβαίνουσα ἀπὸ τῆς ἐρήμου ὡς στελέχη καπνοῦ τεθυμαμένη σμύριαν καὶ λίβανον ἀπὸ πάντων κοιλορτῶν μυρεψοῦ”²³.

Pieśń nad pieśniami, w analizowanym fragmencie, opisuje urok oblubienicy, która wyłania się z pustyni. Można tu widzieć paralełę zachwytu oblubieńca dla oblubienicy, podobnego do zachwytu nad chwałą Boga, prowadzącego Izraela po pustyni w słupie obłoku i słupie ognia (por. Wj 13, 21 i par.).

Hi 41,12: „ἐκ μικτῆρων αὐτοῦ ἐκπορεύεται καπνός καμίνου καιομένης περὶ ἀνθρώκων”²⁴.

Hiob idzie w swych wywodach za 2 Sm 22, 24 i Ps 18 [17], 9 (zob. wyżej). Podziwiając potęgę i nieskończoność Boga, porównuje Jego oddech do „dymu” jak z kotła pełnego wrzątku.

²¹ BT: „Dni bowiem moje jak dym znikają, a kości moje płoną jak w ogniu” – Ps 102, 4.

²² BT: „Czym ocet dla zębów, a dym dla oczu, tym leniwy dla tych, którzy go wysłali” – Prz 10, 26.

²³ BT: „Kim jest ta, co się wyłania z pustyni wśród słupów dymu, owiana wonią mirry i kadzidła, i wszelkich wonności kupań?” – Pnp 3, 6.

²⁴ BT: „Dym wydobywa się z nozdrzy, jak z kotła pełnego wrzątku” – Hi 41, 12.

Mdr 2, 2: „ὅτι αὐτοσχεδίασ ἐγενήθημεν καὶ μετὰ τοῦτο ἐσόμεθα ὡς οὐχ ὑπάρξαντες ὅτι καπνός ἢ πνοή ἐν ρίσιν ἡμῶν καὶ ὁ λόγος σπινθήρ ἐν κινήσει καρδίας ἡμῶν”²⁵.

Mdr 5, 14: „ὅτι ἐλπίς ἀσφοδὺς ὡς φερόμενος χνοὺς ὑπὸ ἀνέμου καὶ ὡς πάχη ὑπὸ λαίλαπος διωχθεῖσα λεπτή καὶ ὡς καπνός ὑπὸ ἀνέμου διεχύθη καὶ ὡς μείλα καταλύτου μονοήμερου παρώδευσει”²⁶.

Mdr 11, 18: „ἢ νεοκτίστους θυμοὶ πλήρεις θήρας ἀγκώστους ἦτοι πυρπύου φισκώνας ὄσθηα ἢ βρόμιον λιχωμένους καπνοῦ ἢ δεινοὺς ἀπ’ ὀμμάτων σπινθήρας ἀστράπτοντας”²⁷.

W Księdze Mądrości spotykamy trzykrotnie badany termin. Mdr 2,2 – wykorzystując analogię z Ps 102[101],4 – ukazuje znikomość człowieka. Życie ludzkie jest nietrwale jak *dym*. Za inną myślą, zawartą w Ps 37[36], 20 i 68[67],3, idzie fragment Mdr 5,14. Tu jest mowa o szybkim przemijaniu grzeszników. Mdr 11,18 mówi o ukaraniu bałwochwalców tym, czym grzeszyli. Bóg zesłał na nich jako karę dzikie bestie ziejące ogniem i „*dymem*”.

Syr 22, 24: „πρὸ πυρός ἀτμὶς καμίνου καὶ καπνός οὕτως πρὸ αἱμάτων λοιδοροῖται”²⁸.

Mądrość Syracha, używając porównania, ukazuje obraz wzięty z codziennego życia. Jak przed ogniem jest w piecu para i „*dym*”, tak przed zabójstwem, czyli morderstwem – są obelgi.

Księgi mądrościowe (*dydaktyczne*) zawierają 11 miejsc, w których możemy odnaleźć słowo: „*dym*”. Nie pojawia się ono z rodzajnikiem. Trzykrotnie zaś (Ps 68 [67], 3; Pnp 3, 6; Mdr 5, 14) wy-

²⁵ BT: „Urodziliśmy się niespodzianie i potem będziemy, jakby nas nigdy nie było. Dech w nozdrzach naszych jak *dym*, myśl jak iskierka z uderzeń serca naszego” – Mdr 2, 2.

²⁶ BT: „Bo nadzieja bezbożnego jak plewa wiatrem miotana i jak lekka piana rozbita przez burzę. Jak *dym* się rozwiłała od wiatru, zatarła się jak pamięć chwilowego gościa” – Mdr 5, 14.

²⁷ BT: „Lub nowo stworzone nieznanne drapieżne bestie, czy to ziejące ognistym oddechem, czy z pomrukiem dyszące *dymem*, czy straszne iskry miotające z oczu” – Mdr 11, 18.

²⁸ BT: „Przed ogniem – para w piecu i *dym*, a przed wylaniem krwi – obelgi” – Syr 22, 24.

stępuje wraz z przysłówkiem „ὡς” – co wskazuje na odniesienie analizowanego przez nas terminu do świata wizji i symboli²⁹.

Jl 3, 3: „καὶ δώσω τέρατα ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς αἶμα καὶ πῦρ καὶ ἀτμίδα καπνοῦ”³⁰.

Prorok Joel w trzecim rozdziale zapowiada *czasy ostateczne*. Po wylaniu Ducha na wszelkie ciało (zob. Jl 3,1), pojawiają się znaki na niebie i ziemi, które będą poprzedzać wielki Dzień Pański.

Na 2, 14: „Ἰδοὺ ἐγὼ ἐπὶ σέ λέγει κύριος παντοκράτωρ καὶ ἐκκαύσω ἐν καπνῷ πληθὸς σου καὶ τοὺς λέοντάς σου καταφάγεται βομφαία καὶ ἐξολεθρεύσω ἐκ τῆς γῆς τὴν θήραν σου καὶ οὐ μὴ ἀκουσθῆ οὐκέτι τὰ ἔργα σου”³¹.

Nahum w drugim rozdziale swej księgi mówi o upadku Niwiy, której rydwany Bóg puści z „*dymem*”. Z wrogiem Izraela będzie walczył sam Bóg, i zwycięży.

Iz 4, 5: „καὶ ἤξει καὶ ἔσται πᾶς τόπος τοῦ ὄρους Σιων καὶ πάντα τὰ περικύκλω αὐτῆς σκιάσει νεφέλη ἡμέρας καὶ ὡς καπνοῦ καὶ ὡς φωτὸς πύρρος καιομένου νυκτὸς πάση τῇ δόξῃ σκεπασθήσεται”³².

Iz 6,4: „καὶ ἐπήρθη τὸ ὑπέρθυρον ἀπὸ τῆς φωνῆς τῆς ἐκέκραγον καὶ ὁ οἶκος ἐπλήσθη καπνοῦ”³³.

Iz 14, 31: „ὀλοῦντε πύλαι πόλεων κεκραγέτωσαν πόλεις τεταραγμέναι οἱ ἀλλόφυλοι πάντες ὅτι καπνὸς ἀπὸ βορᾶ ἔρχεται καὶ οὐκ ἔστιν τοῦ εἶναι”³⁴.

²⁹ W księgach mądrościowych dwukrotnie pojawia się (Ps 36 [37], 20; 101 [102], 4) wraz z przysłówkiem: „ὡσεὶ”, który także określa świat symboli i wizji – przyp. autora.

³⁰ BT: „I uczynię znaki na niebie i na ziemi: krew i ogień, i stupy dymne” – Jl 3, 3.

³¹ BT: „Oto Ja przeciw tobie! – wyrocznia Pana Zastępów – i puszczę z dymem twe rydwany, a twiątką twoje miecz pochłonę, i wykorzenie z ziemi twój tur, i nie będzie więcej słycać głosu twoich postów” – Na 2, 14.

³² BT: „Wtedy Pan przyjdzie spocząć na całej przestrzeni góry Syjonu i na tych, którzy się tam zgromadzą, we dnie jak obłok z dymu, w nocy jako olśniewający płomień ognia. Albowiem nad wszystkim Czwarta Pańska będzie osłoną” – Iz 4, 5.

³³ BT: „Od głosu tego, który wołał, zadrgały futryny drzewi, a świątynia napętniła się dymem” – Iz 6, 4.

³⁴ BT: „Zawyj, bramo! Krzyknij, miasto! Zadrzyj, cała Filisteo! Bo z północy nadciąga dym i nikt się nie odrywa od jego oddziałów” – Iz 14, 31.

Iz 34,10: „νυκτὸς καὶ ἡμέρας καὶ οὐ ἀρεσθήσεται εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον καὶ ἀναθήσεται ὁ καπνὸς αὐτῆς ἄνω εἰς γενεὰς ἐρημωθήσεται καὶ εἰς χρόνον πολὺν”³⁵.

Iz 51,6: „ἄρατε εἰς τὸν οὐρανὸν τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν καὶ ἐμβλέψατε εἰς τὴν γῆν κάτω ὅτι ὁ οὐρανὸς ὡς καπνὸς ἐστερεώθη ἢ δὲ γῆ ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσεται οἱ δὲ κατοικοῦντες τὴν γῆν ὡς περ ταῦτα ἀποθανοῦνται τὸ δὲ σωτήριόν μου εἰς τὸν αἰῶνα ἔσται ἢ δὲ δικαιοσύνη μου οὐ μὴ ἐκλίπη”³⁶.

Iz 65,5: „οἱ λέγοντες πόρρω ἀπ’ ἐμοῦ μὴ ἐγγίση μου ὅτι καθαρὸς εἰμι οὗτος καπνὸς τοῦ θυμοῦ μου πῦρ καίεται ἐν αὐτῇ πάσας τὰς ἡμέρας”³⁷.

Po Apokalipsie św. Jana Księga Izajasza zawiera najwięcej miejsc, w których pojawia się słowo: „καπνὸς, ὁ; -οῦ” W Iz 4, 5, Prorok snuje wizję *czasów mesjańskich*, w których na Górę Syjon zstąpi chwała Pana. Przejawem tego będzie, podobnie jak w czasie wyjścia z Egiptu, za dnia *obłok „dymu”*, w nocy zaś *oślniewający płomień ognia*. Szósty rozdział Izajasza opisuje jego powołanie na proroka. Podczas wizji dostrzega chwałę Boga, która wypełnia świątynię – jak „dym”. Iz 14, 31 zawiera mowę przeciw Filistynom. „Dym” – to prorocki obraz najeźdźców z północy, którzy dokonają pomsty nad Filistea. Podobnie mówi Prorok w 34, 10, z tym, że tu wygłasza mowę przeciwko Edomowi. „Dym” *pożogi* będzie się wznosił z Edomu we dnie i w nocy. W podobnym nurcie wyraża się Iz 51, 6, gdzie jest mowa o sądzie Pana nad całym światem. Tutaj pojawia się obraz, w którym *niebo jak „dym” się rozwieje, ziemia zaś zwiotczeje jak szata*. Ostatni fragment (Iz 65, 5) opisuje „dym” z nozdrzy Pana – symbol Jego gniewu i potęgi (podobnie jak: 2 Sm 22, 9; Ps 18 [17], 9; Hi 41, 12). Teologia Izajaszowego ujęcia słowa: „καπνὸς, ὁ; -οῦ” jest bardzo bogata. Wiemy tak-

³⁵ BT: „Nie zagaśnie ni w nocy, ni w dzień, jej dym wznosić się będzie ciągle. Kraj pozostanie opustoszały z pokolenia w pokolenie, po wiek wieków nikt go nie przemierzy” – Iz 34, 10.

³⁶ BT: „Podnieście oczy ku niebu i na dół popatrzcie ku ziemi! Zaiste, niebo jak dym się rozwieje i ziemia zwiotczeje jak szata, a jej mieszkańcy wyginą jak komary. Lecz moje zbawienie będzie wieczne, a sprawiedliwość moja zmierzchu nie zazna” – Iz 51, 6.

³⁷ BT: „To lud, który mówił: ‘Odejdź, nie przystępuj do mnie, bo uczyniłbym cię poświęconym’. To wywołuje dym w moich nozdrzach, ogień płonący przez cały dzień” – Iz 65, 5.

że, że jest to najprawdopodobniej teologia trzech różnych autorów, nie zaś tylko jednego³⁸.

Ejr 1, 20: „μεμelaiνωμένοι τὸ πρόσωπον αὐτῶν ἀπὸ τοῦ καπνοῦ τοῦ ἐκ τῆς οἰκίας”³⁹.

List Jeremiasza (Ejr) oddzielnie przytoczony w *Septuagincie*, w kanonie Biblii umiejscowiony jest w Księdze Barucha (Ba 6). Autor natchniony, w analizowanym wersecie, mówi o czarnych od „dymu” obliczach bożków. Wiadomo, że wygnani do Babilonu Izraelici spotykali się z różnorodnym kultem pogańskim. Dlatego w wielu miejscach Biblii jest mowa o bezsensowności bałwochwalstwa.

Księgi prorockie zawierają dziewięć miejsc, w których można spotkać słowo: „dym”. Dwukrotnie termin: „καπνός, ὁ; -οῦ” występuje razem z rodzajnikiem (Iz 34, 10 oraz Ejr 1, 20). Także dwa razy pojawia się określenie: „ὤς” (Iz 4, 5; 51, 6), mówiące o ujęciu „dymu” w odniesieniu do świata wizji i symboli.

Najważniejszymi obrazami teologicznymi *Septuaginty*, z którymi związany jest termin „καπνός, ὁ; -οῦ”, są przede wszystkim: ukazanie chwały Boga, któremu towarzyszy *dym* – symbol tajemniczości i podziwu dla Jego majestatu (Wj 19, 18; Pnp 3, 6; Iz 4, 5; 6, 4). W obrazie Boga pojawia się także *dym* z Jego nozdrzy – przejaw Jego gniewu (2 Sm 22, 9; Ps 18 [17], 9; Hi 41, 12; Iz 65, 5).

Sprawiedliwy Bóg wytępi grzeszników – rozwieją się tak, jak *dym* (Ps 37 [36], 20; 68 [67], 3; Mdr 5, 14), karą dla nich będą *bestie ziejące dymem* (Mdr 11, 18). Pismo Święte ostrzega ludzi przed grzechami: zabójstwa (Syr 22, 24) i lenistwa (Prz 10, 26). Ulotność „dymu” jest także symbolem kruchości życia człowieka (Ps 102 [101], 4; Mdr 2, 2). Na tej samej linii ukazana jest nietrwałość bożków pogańskich, których oblicza osmolone są *dymem* (Ejr 1, 20).

Kolejną myślą związaną z „*dymem*” jest obraz klęski wrogów Bożego ludu: *dym* spalonych miast i obozów przeciwników Izra-

³⁸ Zob. S. Gądecki, *Wstęp do ksiąg prorockich Starego Testamentu*, Gniezno 1993, s. 97.

³⁹ BT: „Oblicze mają czarne od dymu unoszącego się ze świątyni” – Ba 6, 20.

ela wraz z ich orężem (Joz 8, 20–21; Sdz 20, 38.40; 1 Mch 4, 20; Ne 2, 14; Iz 14, 31; 34, 10).

Biblia ukazuje również ostateczny triumf Boga w *Dniu Pańskim* – wówczas niebo rozwieje się jak dym (Iz 51, 6), i będą wielkie znaki na niebie i ziemi (Jl 3, 3).

Spośród trzech grup ksiąg *Septuaginty* „dym” pojawia się najczęściej w księgach mądrościowych (*dydaktycznych*) – 11 razy. Następnie w kolejności – księgi prorockie, gdzie możemy spotkać 9 wystąpień badanego słowa oraz dzieła historyczne – z 8 odniesieniami. Jeśli chodzi o wkład poszczególnych ksiąg, to termin „καπνός, ό; -ού” najczęściej występuje u Proroka Izajasza⁴⁰ – 6 razy, następnie w Księdze Psalmów – 4 razy. Trzykrotnie pojawia się w Księdze Mądrości, dwukrotnie w księgach: Wyjścia, Jozuego i Sędziów. „Dym” możemy spotkać jeden raz w księgach: Drugiej Samuela, Pierwszej Machabejskiej, Przysłów, Pieśni nad pieśniami, Hioba, Syracha, Joela, Nahuma oraz w Liście Jeremiasza (w BT – Ba 6).

b. Nowy Testament

W Nowym Testamencie słowo: „καπνός, ό; -ού” pojawia się 13 razy, z czego tylko jeden raz poza Apokalipsą – w Dziejach Apostolskich (Dz 2, 19)⁴¹. Drugi tom św. Łukasza przedstawia niezwykle głęboką teologicznie *mowę Piotra* w dniu Pięćdziesiątnicy⁴².

Dz 2, 19: „καὶ δώσω τέρατα ἐν τῷ οὐρανῷ ἔνω καὶ σημεῖα ἐπὶ τῆς γῆς κἄτω, αἶμα καὶ πῦρ καὶ ἀμίβδα καπνοῦ”⁴³.

⁴⁰ Księgę Proroka Izajasza traktujemy całościowo – nie dzieląc na Proto-, Deutero- i Trito-Izajasza – przyp. autora.

⁴¹ Por. H. Bachmann, W. A. Slaby, *Konkordanz zum Novum Testamentum Graece von Nestle-Aland 26 Auflage und zum Greek New Testament 3rd edition*, Berlin-New York³ 1987, k. 981.

⁴² Zob. szerzej: J. B. Tyson, „Pięćdziesiątnica”, [w:] P. J. Achtemeier (red.), *Encyklopedia biblijna*, Warszawa² 1999, s. 948–949.

⁴³ BT: „I sprawię dziwy na górze – na niebie, i znaki na dole – na ziemi. Krew i ogień, i kłęby dymu” (Dz 2,19). Powyższe zdanie zawiera szczególnie interesujące określenia: *dziwy* – *terata* (τέρατα) – dokonujące się w niebiosach, w górze (ἔνω),

Św. Piotr w czasie swej mowy cytuje, analizowanego już wyżej, Proroka Joela (zob. wyżej: J1 3, 3). Stosuje jednak rozbudowaną wersję jego słów. Natchniony autor precyzuje po pierwsze różnicę pomiędzy *dziwami* (τέρατα), a *znakami* (σημεία). Zwraca także uwagę na poziom występowania cudów: *na górze* (ἄνω) i *na dole* (κάτω). Wiemy, że święci autorzy napisali swe dzieła „*ujmując pewne rzeczy syntetycznie lub objaśniając, przy uwzględnieniu sytuacji Kościołów*” (KO, 19), dlatego św. Piotr mógł, mając na uwadze swoje własne cele teologiczne, wyjaśnić słowa Proroka Joela, czego dowodem jest poszerzenie cytatu ST.

Rodzi się pytanie: jak wygląda na tle przedstawionej biblijnej panoramy znaczeniowej terminu „καπνός, ὁ; -οῦ” przesłanie „*dymu*” Apokalipsy?

„Dym” w Apokalipsie

Termin „καπνός, ὁ; -οῦ” pojawia się w Apokalipsie św. Jana 12 razy: Ap 8, 4; 9, 2(3 razy).3.17.18; 14, 11; 15, 8; 18, 9.18; 19, 3⁴⁴. W całej Biblii (LXX i NT) właśnie w *Objawieniu* św. Jana pojawia się najczęściej – aż 12 razy (następną jest Księga Izajasza – 6 wystąpień). Można więc z dużą dozą prawdopodobieństwa stwierdzić, że dla św. Jana termin ten jest bardzo ważny – skoro żaden inny autor natchniony nie posługiwał się nim w swojej księdze tak często. Św. Jan, stosując to słowo, wchodzi także we wspólny świat rozwoju i ciągłości myśli teologicznej Starego i Nowego Testamentu.

W jakim zatem kontekście Apokalipsy pojawia się słowo „καπνός, ὁ; -οῦ”? Zanim będziemy mogli odpowiedzieć, potrzebna będzie analiza wszystkich tych miejsc *Objawienia* św. Jana, w których badany termin występuje.

natomiast w dole (κάτω), na ziemi, są znaki – *sēmeia* (σημεία). Oprócz nich są krew, ogień i kłęby *dymu*. Widzimy więc wyraźną różnicę pomiędzy określeniami: *terata* i *sēmeia*, na którą zwraca uwagę autor natchniony.

⁴⁴ Por. H. Bachmann, W. A. Slaby, *Konkordanz...*, dz. cyt., k. 981–982.

Ap 8, 4: „καὶ ἀνέβη ὁ καπνὸς τῶν θυμιαμάτων ταῖς προσευχαῖς τῶν ἁγίων ἐκ χειρὸς τοῦ ἀγγέλου ἐνώπιον τοῦ θεοῦ”⁴⁵.

Ap 9, 2-3: „καὶ ἤνοιξεν τὸ φρέαρ τῆς ἀβύσσου, καὶ ἀνέβη καπνὸς ἐκ τοῦ φρέατος ὡς καπνὸς καμίνου μεγάλης, καὶ ἐσκοτώθη ὁ ἥλιος καὶ ὁ ἄρῃ ἐκ τοῦ καπνοῦ τοῦ φρέατος. καὶ ἐκ τοῦ καπνοῦ ἐξῆλθον ἀκρίδες εἰς τὴν γῆν, καὶ ἐδόθη αὐταῖς ἐξουσία ὡς ἔχουσιν ἐξουσίαν οἱ σκορπίοι τῆς γῆς”⁴⁶.

Ap 9, 17-18: „καὶ οὕτως εἶδον τοὺς ἵππους ἐν τῇ ὄρασει καὶ τοὺς καθήμενους ἐπ’ αὐτῶν, ἔχοντας θώρακας πυρίνους καὶ ὑακινθίνους καὶ θειώδεις, καὶ αἱ κεφαλαὶ τῶν ἵππων ὡς κεφαλαὶ λεόντων, καὶ ἐκ τῶν στομάτων αὐτῶν ἐκπορεύεται πῦρ καὶ καπνὸς καὶ θεῖον. ἀπὸ τῶν τριῶν πληγῶν τούτων ἀπεκτάνθησαν τὸ τρίτον τῶν ἀνθρώπων, ἐκ τοῦ πυρός καὶ τοῦ καπνοῦ καὶ τοῦ θειοῦ τοῦ ἐκπορευομένου ἐκ τῶν στομάτων αὐτῶν”⁴⁷.

Ap 14, 11: „καὶ ὁ καπνὸς τοῦ βασανισμοῦ αὐτῶν εἰς αἰῶνας αἰῶνων ἀναβαίνει, καὶ οὐκ ἔχουσιν ἀνάπαυσιν ἡμέρας καὶ νυκτὸς οἱ προσκυνοῦντες τὸ θηρίον καὶ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ καὶ εἰ τις λαμβάνει τὸ χάραγμα τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ”⁴⁸.

Ap 15, 8: „καὶ ἐγεμίσθη ὁ ναὸς καπνοῦ ἐκ τῆς δόξης τοῦ θεοῦ καὶ ἐκ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, καὶ οὐδεὶς ἐδύνατο εἰσελθεῖν εἰς τὸν ναὸν ἕχρι τελεσθῶσιν αἱ ἑπτὰ πληγαὶ τῶν ἑπτὰ ἀγγέλων”⁴⁹.

Ap 18, 9: „καὶ κλαύσουσιν καὶ κόψονται ἐπ’ αὐτὴν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς οἱ μετ’ αὐτῆς πορευόμενοι καὶ στρηνιάσαντες, ὅταν βλέπωσιν τὸν καπνὸν τῆς πυρώσεως αὐτῆς”⁵⁰.

⁴⁵ BT: „I wzniósł się dym kadzideł, jako modlitwy świętych, z ręki anioła przed Bogiem” – Ap 8, 4.

⁴⁶ BT: „A otworzyła studnię Czełusci, a dym się uniół ze studni jak dym z wielkiego pieca, i od dymu studni zaćmiło się słońce i powietrze. A z dymu wyszła szarańcza na ziemię, i dano jej moc, jaką mają ziemskie skorpiońy” – Ap 9, 2-3.

⁴⁷ BT: „I tak ujrzałem w widzeniu konie i tych, co na nich siedzieli, mających pancerze barwy ognia, hiacyntu i siarki. A głowy koni jak głowy lwów, a z pysków ich wychodzi ogień, dym i siarka. Od tych trzech plag została zabita trzecia część ludzi, od ognia, dymu i siarki, wychodzących z ich pysków” – Ap 9, 17-18.

⁴⁸ BT: „A dym ich katuszy na wieki wieków się wznosi i nie mają spoczynku we dnie i w nocy czciciele Bestii i jej obrazu, i ten, kto bierze znamię jej imienia” – Ap 14, 11.

⁴⁹ BT: „A świętymia napętniła się dymem od chwały Boga i Jego potęgi. I nikt nie mógł wejść do świętymia, aż się spełniło siedem plag siedmiu aniołów” – Ap 15, 8.

⁵⁰ BT: „I będą płakać i lamentować nad nią królowie ziemi, którzy nierządu z nią się dopuścili i żyli w przepychu, kiedy zobaczą dym jej pożaru” – Ap 18, 9.

Ap 18, 18: „καὶ ἔκραζον βλέποντες τὸν καπνὸν τῆς πυρώσεως αὐτῆς λέγοντες· τίς ὁμοία τῇ πόλει τῇ μεγάλῃ;”⁵¹.

Ap 19, 3: „καὶ δεύτερον ἔρχαν· ἀλληλουιά· καὶ ὁ καπνὸς αὐτῆς ἀναβαίνει εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων”⁵².

Apokalipsa św. Jana, posługując się terminem: „καπνὸς, ὁ; -οῦ” kontynuuje dziedzictwo Starego Testamentu. Mówi o świątyni, która napełniła się *dymem* – symbolem tajemniczej obecności Boga (Ap 15, 8 – por. Iz 6, 4). Przed Nim składane są kadzielne ofiary (*dym*), którymi są modlitwy świętych (Ap 8, 4).

Widok dymu ze zdobytych przez Izraelitów miast (Joz 8,20–21; Sdz 20, 38.40; 1 Mch 4, 20; Ne 2, 14; Iz 14, 31; 34, 10), może stanowić tło dla obrazu upadku apokaliptycznego Babilonu (Ap 18, 9.18; 19, 3).

Księga Mądrości (Mdr 11, 18) zapowiada karę na grzeszników w postaci *bestii ziejących dymem* – w podobnym nurcie Apokalipsa snuje wizję zagłady grzeszników (Ap 9,17-18). Człowiek powinien wybrać przynależność do Boga. Jeśli jednak woli należeć do Bestii i bierze jej znamię na siebie, czeka go wieczna kara, którą opisuje znak *dymu katuszy na wieki wieków* (Ap 14, 11). Dodatkowo *Objawienie* św. Jana mówi o dymie ze studni czeluści, z którego wychodzi szarańcza – zadająca cierpienia ludziom oddanym Bestii (Ap 9, 2-3). Czciociele Bestii będą cierpieli nie tylko po śmierci („na wieki wieków” – Ap 14, 11), ale także już za ziemskiego życia. Cierpienie to będzie tak wielkie, że ludzie z bólu będą pragnęli śmierci („w owe dni ludzie szukać będą śmierci, ale jej nie znajdą, i będą chcieli umrzeć, ale śmierć od nich ucieknie” – w. 6).

W Apokalipsie ośmiokrotnie termin: „καπνὸς, ὁ; -οῦ” występuje razem z rodzajnikiem (Ap 8, 4; 9, 2.3.18; 14, 11; 18, 9.18; 19, 3). Widać więc, że św. Janowi chodziło o konkretny obraz dymu. Potwierdza to także fakt, iż jedynie jeden raz (Ap 9, 2) pojawia się w kontekście *dymu* określenie: „ὄς” – stosowane w wizjach.

⁵¹ BT: „I patrząc na *dym* jej pożaru, tak wołali: ‘Jakież jest miasto podobne do stolicy?’” – Ap 18, 18.

⁵² BT: „I rzekli powtórnie: ‘Alleluja!’ A *dym* jej wznosi się na wieki wieków” – Ap 19, 3.

Wnioski teologiczne

Podsumowując należy zwrócić uwagę na ciągłość i rozwój myśli pomiędzy *Septuagintą* a Nowym Testamentem⁵³. Apokalipsa św. Jana, w kontekście terminu: „καπνός, ό; -ού”, nie stanowi tu wyjątku. Widzimy wyraźną ciągłość i kontynuację myśli starotestamentalnej. Dostrzegamy także skok jakościowy (*transpozycję*)⁵⁴ pomiędzy głębią obrazów ST, i *Dziela* Wizjonera z Patmos.

Kontynuacją myśli ST w Apokalipsie jest przykład obrazu „*dymu*” unoszącego się ze spalonych miast wrogów ludu Bożego. Miasta: Aj i Gibeon mogą uchodzić za *odnośnik typiczny* dla Babilonu. Św. Jan jednak idzie o krok dalej, mówi o *wiecznej* pozodze Miasta Zatracenia (Ap 19, 3). Autor Apokalipsy, znając obraz ST, nadaje mu nowy wymiar – wieczności. Także ogrom cierpienia, któremu poddani są czciciele Bestii, nie ma końca („*na wieki wieków*”). Szczególnie chciał wskazać na ogrom cierpienia, jakiego doświadczają wrogowie Boga i Jego ludu – nie będzie ono mieć końca.

Św. Jan, za Prorokiem Izajaszem (Iz 6, 4), kreśli wizję chwały Boga w świątyni (Ap 8, 4; 15, 8). Ukazuje pełną tajemnicy obecność Boga w tym miejscu. Wiadomo, że świątynia Izraela już nie istniała, może więc Apostołowi chodziło o *świątynię ludzkiego serca*?

Analiza terminu „καπνός, ό; -ού”, zawartego w Biblii pisanej po grecku, pozwala nam dodatkowo potwierdzić wzajemne relacje, jakie zachodzą między Starym i Nowym Testamentem. Są bowiem między nimi ściśle powiązania (*ciągłość i rozwój*); są także różnice w głębi ujęć teologicznych (*transpozycja*).

Pozostaje otwartym dla dalszych badań fakt konstrukcji gramatycznej zdań zawierających termin: „καπνός, ό; -ού”. Dlaczego Apokalipsa św. Jana w 2/3 wystąpień badanego terminu (aż 8 razy) postępuje się rodzajnikiem? Co oznacza, że tylko jeden raz używa określenia: „ώς” (*jak, jakby*)?

⁵³ Por. T. Jelonek, *Jak czytać Pismo Święte?*, Kraków 1994, s. 27.

⁵⁴ Tamże, s. 27-28.

„Καπνός, ὄ; -οῦ” dans L’Apocalypse Resumé

Le but de cet article est d’approfondir la connaissance du terme: „καπνός ὄ; -οῦ” dans L’Apocalypse du Saint Jean. Le contexte pour le dernier des livres de La Bible c’est „Septuaginta” L’Ancien Testament grec et aussi Les Actes Des Apotres où nous rencontrons ce mot exploré. Par rapport aux autres livres canoniques „La Vision du Saint Jean” assure la continuité sur la ligne du développement de toute La Bible. Il existe comme même une augmentation visible de qualité de la transposition entre „Septuaginta” et „L’Apocalypse”

Le Visionnaire de Patmos met l’accent sur la victoire final du bon sur le mal. Le camp du mal sera détruit totalement et sa fumée se levera pour les siècles. Le problème gramatique lié au terme: „fumée” reste toujours pas résolu. L’Apocalypse s’en sert en deux tiers de son texte tandis que le mot „ὥς” (come, come si) utilisé souvent par les experts apocalyptiques n’apparaît que deux fois. Cette remarque fait l’objet de prochaines recherches terminologiques concernant „L’Oeuvre du Saint Jean”